

2

Etnografit prosessiteollisuudessa

Heli Ansio, Ilkka Asikainen, Inka Koskela & Henriikka Kannisto

Teollisuustyön turvallisuuden tutkimus juontaa juurensa teollisen vallankumouksen vuosikymmenille. Sen keskiössä ovat perinteisesti olleet tapaturmat ja onnettomuudet sekä niihin johtaneiden tapahtumakulkujen lineaarinen tarkastelu. Viime vuosikymmeninä teollisen työn vaatimukset ovat kuitenkin monipuolistuneet ja teollisista organisaatioista on kehittynyt sekä teknisesti että sosiaalisesti aiempaa monimutkaisempia. Nykyisessä monitieteellisessä turvallisuustutkimuksessa korostuu pyrkimys ymmärtää ihmisen näkökulmaa monimutkaisissa työympäristöissä. Etnografisen tutkimuksen herkkyyks työturvallisuuden rakentumisen yksityiskohdille, sosiaalisille ja teknisille ympäristöille, käytännöille ja turvallisuutta koskeville merkityksenannoille avaa mielenkiintoisen näkymän nykyaikaiseen teolliseen työhön sekä sen turvallisuuteen.

Tarkastelemme etnografisen kenttätutkimuksen tekemistä prosessiteollisuuden työpaikoilla, perinteisessä suorittavan työn ympäristössä ja työturvallisuuden kontekstissa. Mielikuvat siitä, millaista nykyaikainen työ prosessiteollisuudessa on, voivat olla kirjavia. Jollekulle voi tulla mieleen valvomo, jossa työntekijät tekevät tietokonevälitteistä työtä riskittömässä ympäristössä. Joku toinen voi mieltää teollisuustyön likaiseksi, ruumiilliseksi, käsityömäiseksi – ja vähän vaaralliseksikin. Prosessiteollisuuden työn todellisuus lienee vielä moninaisempaa kuin mielikuvat. Turvallisuuden tutkijoina halusimme tutustua prosessiteollisuuden työhön siellä, missä se tapahtuu: teollisuuslaitoksissa työskentelevien ihmisten arjessa.

Turvallisuustutkimuksen kentässä suuntaus on kohti arjen työn ja turvallisuuden tutkimusta, ja halusimme ottaa työpaikkaetnografisen näkökulman prosessiteollisuuden työturvallisuuden tutkimukseen. Ajattelimme, että etnografisen tiedon avul-

la ymmärrämme paremmin, miten työturvallisuus toteutuu arjen työssä ja miten se tulee yhdessä tuotetuksi ja tulkituksi ihmisten välisessä toiminnassa. Kun ryhdyimme tekemään tutkimustamme, meillä oli vaikeuksia löytää tietoa muista viimeaikaisista tutkimuksista, joissa olisi käytetty etnografisia tutkimusmenetelmiä juuri teollisuustyön turvallisuuden tutkimuksessa. Osasimme kuitenkin ennakoida, että etnografian suunnitteluun ja käytännön toteutukseen prosessiteollisuudessa liittyy erityisiä näkökulmia, jotka on hyvä ottaa huomioon. Teollisuuslaitos on rajattu ja säädelty tila, jonne ei voi mennä ilman lupakäytäntöjä ja työturvallisuuskoulutuksia. Miten etnografisen tutkimuksen tekeminen tällaisessa laitoksessa on edes mahdollista?

Teollisuustyön murros, turvallisuus ja etnografiset tutkimusmenetelmät

Tiimityöstä eli erilaisissa ryhmissä ja kokoonpanoissa tehtävästä vuorovaikutteisesta työstä on kaikilla teollisuuden aloilla tullut keskeinen osa työtä. Teknologisen kehityksen, digitalisaation ja työelämän murroksen myötä perinteisistäkin teollisuuden organisaatioista on kehittynyt monimutkaisia työn tekemisen ympäristöjä, joissa sosiaaliset, tekniset ja materiaaliset olosuhteet kietoutuvat yhteen. Samanaikaisesti prosessiteollisuuden niin sanottu duunarityö on muuttanut muotoaan mekanistisesti toistuvista työtehtävistä kohti tietotyön elementtejä sisältävää ongelmanratkaisutyötä itseohjautuvissa tiimeissä. (O'Neill & Salas 2018; Salas, Reyes & McDaniel 2018; Pyöriä 2005; Pyöriä 2006.) Tyypillisin prosessiteollisuuden tiimi lienee samassa työvuorossa säännöllisesti työskentelevä ryhmä. Teollisuustyöntekijät itse käyttävät harvoin sanaa tiimi ja puhuvat mieluummin vuorosta tarkoittaessaan työryhmäänsä: "meidän vuoro", "me tässä vuorossa".

Perinteisesti työhön liittyvää turvallisuutta on tutkittu ja tarkasteltu poikkeamien, tapaturmien ja onnettomuuksien kautta, mutta modernin turvallisuusajattelun (Safety II -lähestymistapa) kehittymisen myötä turvallisuustutkimuksen keskiöön on noussut arjen työn tilanteiden tutkimus ja sitä kautta ymmärryksen rakentuminen työn turvallisuuteen vaikuttavista tekijöistä. (Hollnagel 2014; Havinga, Dekker & Rae 2018.) Turvallisuustutkimuksen painopisteen siirtyessä kohti työn arjen tutkimusta keskusteluun on kytkeytynyt kiinteästi kysymys siitä, miten työ ja sen turvallisuusnäkökohdat näyttäytyvät eri toimijoiden silmin, ja millaisia oletuksia ja tulkintoja niistä tehdään: Missä määrin esimerkiksi johdon mielikuva työstä, suunnittelijan laatima työproseduuri ja työstä laadittu raportti vastaavat toteutunutta arjen työtä sen yksityiskohtineen? Tai miten tarkasti yleensäkin on mahdollista tarkastella työtä ja sen turvallisuutta kompleksisessa toimintaympäristössä? Etnografisen tutkimuksen kiinnostus tiedon tuottamiseen jokapäiväisestä ja arkisesta toiminnasta, ei niinkään tavallisuudesta poikkeavista tilanteista, tarjoaa tervetulleen ja välttämättömän näkökulman moderniin turvallisuustutkimukseen. (Pettersen 2008; Evjemo 2017; Le Coze 2018; Le Coze 2019a, Le Coze 2019b; Beach 2005, 6.)

Tämä luku perustuu tutkimushankkeeseen, jossa tutkimme työturvallisuuteen liittyviä ryhmäilmiöitä prosessiteollisuudessa (Kannisto ym. 2022). Tutkimus toteutettiin Työterveyslaitoksessa, ja tutkimushankkeessa oli myös vahva kehittämisen orientaatio; laadimme tutkimuksen pohjalta tiimityötä ja työturvallisuutta tukevan toimintamallin työpaikkojen käyttöön (Työterveyslaitos n. d.). Tuotimme tutkimusaineistoa havainnoimalla ja haastatteleamalla työntekijätiimejä vuonna 2021 viidessä prosessiteollisuuden yrityksessä: elintarvike-, saha-, paperi- ja tekstiiliteollisuudessa sekä teollisuuden kunnossapidossa. Tutkimushankkeessamme havainnointiaineiston tuottamiseen osallistui neljä tutkijaa, joista kolme ovat myös tämän luvun kolme ensin mainittua kirjoittajaa.

Tässä luvussa kuvaamme oman etnografisen tutkimuksemme etenemistä, menetelmällisiä valintoja ja käytännöllisiä ratkaisuja kolmesta näkökulmasta. Ensimmäiseksi kuvailemme kentälle pääsyä – pääsystä neuvottelua, sen käytäntöjä ja vaiheita sekä sitä, mitä kenttä ylipäänsä merkitsi tutkimuksessamme. Toiseksi tarkastelemme sitä, miten suhteemme kenttään ja erityisesti kentän ihmisiin rakentui ja muovautui kenttätöyämme aikana. Kolmanneksi käsittelemme havaintojen tekemisen ja niistä kirjoittamisen tapojamme.

Kentälle pääsy

Etnografisessa tutkimuksessa kenttä on vakiintunut tarkoittamaan paikkaa tai paikkoja, joissa tutkija tuottaa tutkimusaineistoa läheisessä kontaktissa siellä eläviin tai toimiviin ihmisiin. Viime vuosikymmeninä on korostettu, että kenttä ei välttämättä sijaitse yhdessä paikassa eikä kaukana etnografian kodista tai hänen arjestaan. Etnografista tutkimusta voidaan tehdä vaihtelevissa paikoissa, tutkijan omassa lähiympäristössä (kuten työyhteisössä) tai tietoverkossa. (Amit 2000; Alvesson 2009; Albu & Costas 2018; Poutanen ym. 2021.) Puhutaan monipaikkaisesta etnografiasta, jolloin tutkimuksen kokonaisaineisto koostuu useissa eri lokaatioissa tuotetusta aineistosta. (Neyland 2008, 62–75.)

Teollisuuden tuotanto- ja kunnossapitotyötä ei voi tehdä etänä, digitaalisilla alustoilla eikä verkossa, vaan se on fyysis-materiaaliseen paikkaan ja siellä sijaitseviin tuotantovälineisiin sidottua. Tässä mielessä kenttätöyämme oli hyvin perinteistä paikkaan sidottua etnografiaa, jossa paikalla tarkoitetaan fyysisesti, maantieteellisesti, sosiaalisesti ja organisatorisesti rajattua tilaa, jonne ihminen voi mennä ja tulla pois. Prosessiteollisuuden tiimejä koskevan tutkimuksemme kenttä koostui neljästä eri paikasta – neljästä aitojen rajaamasta tuotantolaitoksesta, jonne pääsimme vain kulukuluvin ja tarkasti määritellyissä suojavarusteissa.¹ Toisistaan erilliset paikat muodostivat kukin erillisen, rajatun kenttensä. Jokaiselle kentälle pääsy neuvoteltiin erik-

¹ Yhdessä näistä tuotantolaitoksissa tutkimuksemme kohdistui sekä tuotantotyöntekijöihin että toisen työnantajan palveluksessa työskenteleviin kunnossapitotyöntekijöihin. Siten tutkimus toteutettiin viidessä yrityksessä, vaikka konkreettisia kenttätöyön paikkoja oli neljä.

seen, niissä aineistoa keräsivät eri tutkijat, ja havainnoidut työtehtävät poikkesivat toisistaan. Eri tuotantolaitoksista kerättyjä aineistoja kuitenkin tarkasteltiin rinnan toistensa kanssa havainnointijaksojen jälkeen, ja tutkijoiden mielissä ja työpöydillä ne muodostivat yhtenäisen konstruktion. Tässä mielessä työtapamme edustaa monipaikkaista etnografiaa.

Kentälle pääsyä voidaan etnografisessa tutkimuksessa lähestyä määritelmällisesti ainakin kahdesta näkökulmasta. Ensimmäisestä näkökulmasta kentälle pääsy tarkoittaa lupaa toteuttaa tutkimus tietyssä organisaatiossa; toisesta näkökulmasta kentälle pääsy merkitsee sellaisten suhteiden rakentamista, joiden kautta on mahdollista päästä kentällä toimivien ihmisten ja tiedon äärelle. Varsinkin jälkimmäisessä mielessä kentälle pääsystä ja kentällä pysymisen oikeutuksesta neuvotellaan koko kenttätöön ajan. (Cunliffe & Alcadipani 2016, 537–539.)

Kenttätööhön pääsystä neuvottelua yritysten kanssa helpotti se, että kaikki olivat organisaatioina sitoutuneet tutkimushankkeeseen jo rahoituksen hakemisen vaiheessa. Tutkijan status ja uskottavuus ovat ”mainepääomaa” (Cunliffe & Alcadipani 2016), joka nähdäksemme oli tärkeä tekijä jo hankeyhteistyöstä neuvoteltaessa. Hankkeen tutkijoiden mainepääomaa rakensi ensinnäkin taustaorganisaatiomme Työterveyslaitoksen maine: yritysten edustajat mahdollisesti kokivat valtakunnallisen tutkimuslaitoksen luotettavana ja puolueettomana toimijana, joka tekee työelämää kehittävästä tutkimuksesta. Yritysten sitoutumiseen vaikutti lisäksi se, että niissä oli aiemmin tehty yhteistyötä joidenkin hankkeen tutkijoiden kanssa. Yrityksissä ajateltiin meidän tutkijoiden olevan perehtyneitä mukana olevien yritysten toimintaan ja ymmärtävän niiden haasteita. Kävimme keskustelua osallistuvien yritysten kanssa tutkimuksen hyödyistä. Siten kentälle pääsystä neuvottelu oli aloitettu jo vuosia ennen kenttätöjäjaksoa, ja pääsy perustui vastavuoroisuuden oletukseen yritysten edustajien ja tutkijoiden välillä (ks. Cunliffe ja Alcadipani 2016). Me saisimme tutkimusaineistoa, he saivat tietoa ja välineitä oman toimintansa kehittämiseksi.

Organisaatioiden keskeiset portinvartijahenkilöt tiesivät jo hanketta suunniteltaessa, että tutkimuksessa kerättäisiin aineistoa myös etnografisin menetelmin. Organisaatioiden edustajien kanssa käymiemme keskustelujen myötä päätelimme, että etnografinen havainnointi oli heille täysin uusi ja syvää kiinnostusta herättänyt työn tutkimuksen menetelmä. Käydyissä neuvotteluissa kävi myös ilmi, että tutkimuksen jokaisessa vaiheessa on tarpeen tuoda selvästi esiin, mitä etnografinen havainnointi on ja mitä se ei ole – esimerkiksi työsuorituksen arviointia, auditointia tai kellottamista.

Kenttätöön valmistelu ja pääsyneuvottelu jatkuivat tutkimushankkeen kuluessa. Tutkimustyöhömmme kuuluneet muut aineistonkeruumenetelmät muokkasivat maaperää havainnointijaksojen toteuttamiselle. Kenttätöövaihetta edelsivät kaikissa organisaatioissa toteutetut kysely sekä tapaturma- ja vaaratilanneraporttien keruu, joiden aikana tieto tutkimuksesta levisi yrityksissä. Havainnointijaksoa pohjustettiin työntekijöille, työnjohdolle, keskijohdolle ja ylimmälle johdolle tehdyin ryhmähaastatteluin, joiden aikana osa meistä tuli myös ihmisinä tutuiksi useille henkilöille or-

ganisaatioissa. Ryhmähaastatteluilla tavoittelimme tietoa teollisuuslaitoksissa tehtävän työn piirteistä ja siitä, millainen tiimi sopisi havainnoitavaksi.

Aloimme valmistella havainnointijaksojen toteutusta ryhmähaastatteluiden jälkeen. Valmistelutyö kesti noin puoli vuotta. Yhtenä osana valmistelua olivat tavanomaiset proseduraalisen tutkimusetiikan vaatimukset, kuten aineistonkeruuseen ja -hallintaan sekä tutkittavien tiedottamiseen liittyvien suunnitelmien eettinen ennakoarvointi. Prosessiteollisuuden kentälle pääsy edellytti myös erityisten toimialasidonnaisten seikkojen tunnistamista ja huomioon ottamista. Havainnointijaksojen valmistelutyössä sovitimme yhteen prosessiteollisuuden turvallisuusvaatimuksia samalla, kun rakensimme luottamusta ja suhdettamme organisaatioiden portinvartijoihin. Eettisen ennakoarvioinnin osana pohdimme myös tutkijaryhmän turvallisuuden näkökulmaa ja sitä, ettemme aiheuta turvallisuusriskejä. Lisäksi laadimme suunnitelman siitä, miten toimimme, jos havaitsemme organisaatiossa merkittäviä työturvallisuusriskejä.

Käytännössä kentälle pääsy edellytti monivaiheista etenemistä:

- Pohdimme tutkimukseen osallistuneiden yritysten edustajien kanssa yhteisesti, millaisia riskejä kenttätööhön voisi liittyä.
- Pidimme useita suunnittelupalavereita yksittäisten yritysten kanssa erityisesti turvallisuusnäkökulmasta.
- Sovimme aikatauluista ja käytännöistä yritysten kanssa sekä pyysimme organisaatiotason luvan havainnointiin sekä valo- ja videokuvaamiseen tuotantotiloissa. Joissain yrityksissä hankimme kirjalliset työluvut.
- Kävimme työturvallisuuskorttikoulutuksen sekä jokaisen kohdeorganisaation oman turvallisuuskoulutuksen.
- Selvitimme henkilönsuojainten tarpeen ja hankimme tarvittavat suojaimet. Teollisuuslaitokseen mennessämme meillä piti olla mukana etnografin perinteisten välineiden – muistikirjan ja kynän – lisäksi peittävät ja huomioväriset työvaatteet, turvakengät, kypärä tai kolhulippis, suojalasit sekä kuulonsuojaimet.
- Joissain kohdeorganisaatioissa kävimme välittömästi ennen havainnointijakson alkua koronatestissä ja salmonellatestissä.

Edellisten valmisteluvaiheiden lisäksi keskeinen lähtökohta koko havainnointijakson onnistumiselle oli se, että kustakin yrityksestä löytyi vapaaehtoinen tiimi, jota tutkijapari varjosti (Czarniawska 2014) useamman päivän ajan. Tämän tiimin äärelle pääsyn ensimmäinen vaihe oli käytännöllinen ja määrämuotoinen, organisaation pääsyneuvotteluun kytkeytyvä prosessi. Toisessa vaiheessa taas painottui eletty ja relationaalinen etiikka (ks. myös Saari ja Levonius luku 6).

Ensimmäisessä vaiheessa kävimme työnantajatahon kanssa keskustelua siitä, mikä tiimi yhtäältä sopisi havainnoitavaksi ja toisaalta olisi suostuvainen havainnointijaksoon. Sopivuuden kriteereinä pidimme ensinnäkin sitä, että tiimissä ylipäänsä tehdään jonkinlaista tutkimuksemme teemojen kannalta kiinnostavaa, havainnoita-

vissa olevaa ryhmä- ja yhteistyötä. Rajasimme siis suunnitteluvaiheessa pois yksin tehtävän työn ja sellaisen työn, jota tehdään rinnakkain mutta ei yhteistyössä. Lisäksi yritykset painottivat tiimien valinnassa sitä, että havainnointimme ei saa aiheuttaa vaaraa työntekijöille tai meille itsellemme. Tämä oli myös meille itsellemme turvallisuustekijöinä erittäin tärkeää.

Yrityksissä pidettiin tiedotus- ja rekrytointitilaisuuksia havainnoitaviksi sopiville tiimeille. Jokaisessa yrityksessä oli henkilö, joka keskusteli etukäteen potentiaalisen havainnoitavan tiimin kanssa lähettämämme kirjallisen materiaalin pohjalta. Korostimme kuitenkin, että jokainen päättää itse osallistumisestaan tutkimukseen. Työnantaja ei voi määrätä osallistumaan, eivätkä muut tiimiläiset voi tehdä päätöstä osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä kenenkään tiimin jäsenen puolesta.

Muodollinen pääsy organisaatioon ei välttämättä takaa yhteistyötä, joka käytännössä mahdollistaisi tutkimuksen toteuttamisen. Epäviralliset portinvartijat tai tutkimuksen osallistujat voivat kieltäytyä yhteistyöstä, vaikka tutkijoilla virallisesti olisi pääsy organisaatioon. (Wanat 2008.) Käytännössä tapasimme havainnoitavan tiimin ja pystyimme varmistamaan heidän suostumuksensa joitakin viikkoa ennen havainnointijakson alkua tai jopa vasta havainnointijakson alkaessa. Tästä keskustelusta alkoi toinen vaihe: neuvottelu kentälle pääsystä ja siellä pysymisestä tiimin kanssa. Etnografinen kenttätö on haavoittuvaa ja sen onnistumisen ydin on luottamuksen rakentaminen havainnoitavien ihmisten kanssa. Luottamuksen rakentaminen on perinteisesti ymmärretty välineellisesti: kun tutkittavat luottavat etnografiin, tämä pystyy keräämään laadukkaampaa aineistoa. Kuitenkin on myös korostettu, että etnografinen aineisto syntyy aina vuorovaikutuksessa eikä ole kentällä sellaisenaan odottamassa kerääjäänsä. (Bell 2019.)

Luottamuksen rakentamiseen ja ylläpitämiseen meillä oli useita keinoja. Havainnointijakson aloittavassa keskustelussa kerroimme tiimiläisille tutkimuksestamme. Kerroimme havainnoitaville ihmisille, että olemme kiinnostuneita juuri heidän työstään, ja meillä on kiinnostukseemme tieteelliseen tutkimukseen liittyvät syyt. Pyrimme selittämään positiotamme korostaen omaa oppimistamme: saadaksemme tietää lisää tiimityöstä ja turvallisuudesta olemme tulleet katsomaan paikan päälle, millaista havainnoitavien ihmisten työ on. (Tutkijasta oppijan asemassa ks. myös Saari ja Levonius luku 6.) Kerroimme, ettemme havainnoi työstä suoriutumista, laatua, tehokkuutta tai ohjeiden noudattamista. Näitä seikkoja painottamalla pyrimme tuomaan esiin, että emme ole työnantajan lähettämiä tarkkailijoita tai pomojen kätyreitä (ks. Cunliffe & Alcadipani 2016, 547–548). Olimme varautuneita siihen, että teollisuuden työntekijöillä ei välttämättä ole mitään tietoa tieteellisestä tutkimuksesta yleensä tai etnografisesta kenttätyöstä erityisesti (ks. Moeran 2009, 141) tai että havainnointi jo sanana voi herättää epä tietoisuutta ja myös huvittuneisuutta (ks. Immonen 2018, 324–325). Otimme huomioon myös sen, että varjostetuksi tuleminen voisi olla psykologisesti epämiellyttävä kokemus. Painotimme pääsyneuvottelujen aikana ja havainnoinnin alkaessa, että havainnoitava tiimi tai kuka tahansa sen jäsen voi missä tahansa vaiheessa pyytää meitä pitämään tauon havainnoinnista – käytännössä pois-

tumaan hetkeksi paikalta – tai keskeyttämään havainnoinnin kokonaan. Kerroimme, että heillä on oikeus tehdä näin ilmoittamatta meille mitään syytä.

Ennen havainnointijaksoa kerroimme tiimeille myös, että saatamme tallentaa joi-tain työtilanteita valokuvaamalla tai videokuvaamalla, jos läsnäolijat suostuvat. Joil-lain työpaikoilla erityisesti ajatus videoinnista herätti epämukavuuden tunnetta, jota pyrimme lievittämään painottamalla vapaaehtoisuutta ja sitä, että videoita ei esitetä julkisesti missään, vaan vain me tutkijat katsomme niitä. Myös itse kävimme ennak-kosuunnitteluvaiheessa läpi organisaatioiden ohjeistuksia siitä, mitä yrityksessä saa ja ei saa kuvata, sekä miten ja missä tarkoituksessa kuvamateriaalia saa hyödyntää.

Tutkimuksen eettisessä ennakoarvioinnissa ja pääsyneuvotteluissa korostimme toistuvasti, ettemme havainnoi ketään ilman suostumusta. Kentän todellisuudessa eettisten ohjeistusten painottamat avoimuuden, tietoisien suostumuksen ja vapaaeh-toisuuden periaatteet ovat kuitenkin monimutkaisia, kuten myös Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki (2018, 97) huomioivat. He pohtivat mahdollista tilannetta, jossa etno-grafi tutkii tapahtumaa, jossa on kymmeniä tai satoja osallistujia. Monelleko silloin on kerrottava tutkimuksesta? Omana lähtökohtanamme oli, että tiedotamme tutki-muksen tekemisestä kaikille kohdetyöpaikoilla työskenteleville. Emme kuitenkaan voineet olla varmoja, saivatko esimerkiksi kaikki aliurakoitsijat tietoa tutkimuksesta.

Valmistauduimme henkisesti siihen, että havainnoitavaksi suunniteltu tiimi tai joku sen jäsenistä voisi viime hetkellä kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen tai perua osallistumisen havainnointijakson kuluessa. Tämä mahdollisuus hermostutti meitä. Ajattelimme, että kieltäytymisen kohdatessamme meidän olisi pidettävä kiinni siitä, että havainnoinnista kieltäytyneet tiimit tai ihmiset eivät joutuisi noloon valoon eikä työnantaja saisi tietää kieltäytymisestä. Kieltäytymiset olivat kuitenkin yksit-täisiä. Jotkut henkilöt kieltäytyivät osallistumisesta joko eksplisiittisesti kertomalla, etteivät halua työtään havainnoitavan, tai välttämällä kontaktia meihin tutkijoihin. Noudatimme näiden henkilöiden toiveita ja teimme erilaisin tilallisin ja ruumiillisin käytäntein selväksi, että he eivät ole havainnointimme tai tekemiemme muistiinpa-nojen kohteena: vältimme viettämästä aikaa tällaisen henkilön työpisteen lähellä, siirryimme kauemmas, käänsimme selän, katsoimme muualle emmekä kirjoitta-neet muistiinpanoja hänen ollessaan läsnä. Toisaalta pyrimme säilyttämään näihin henkilöihin tavanomaisen ja kohteliaan vuorovaikutusyhteyden, pitäytyen kuitenkin kaikesta aloitteellisuudesta heidän työhönsä liittyvien asioiden esiin nostamiseksi. Syyt kieltäytymisiin eivät tulleet esille. Vaikka syyt kiinnostivat meitä, olisi niiden tiedustelu kenties tullut tulkituksi pyrkimyksenä vaikuttaa tutkimuksesta kieltäyty-neiden ilmaisemaan tahtoon. Vaikka tutkimuksesta kieltäytyneiden huomioiminen vaati huomiota, arvioimme, että kieltäytymisillä oli lopulta korkeintaan vähäistä vai-kutusta havainnointiin.

Suostumusten pyytämisessä rajatapauksia olivat tilanteet, joissa kohtasimme jonkun henkilön vain hyvin lyhyesti tai tilanteet, joissa koimme kiusalliseksi häiritä työntekoa tutkimuksesta ja suostumuslomakkeista puhumalla. Toisaalta meille jäi lo-pulta käteen myös varmuuden vuoksi täytettyjä suostumuslomakkeita ihmisiltä, jot-ka eivät olleet käytännössä osallistuneet havainnoituihin työtilanteisiin.

Vielä kenttätöön kuluessa meidän piti neuvotella yhteistyöstä, kuten esimerkiksi ajankäyttöön liittyvistä kysymyksistä. Alla oleva katkelma tutkijan kenttäpäiväkirjasta kuvaa tilannetta, jossa tutkija pyytää työntekijöiden esihenkilöltä, saako havainnoitu tiimi käyttää työaika keskusteluun kanssamme havainnointijaksomme päätteeksi:

Otan vihdoin puheeksi Aatun kanssa arasteleman asian: tiimin kanssa pitäisi pitää loppukeskustelu, jotta emme vain häivy paikalta – tiimin kanssa pitäisi saada vetää yhteen kokemuksia. Aatu ei mitenkään riemumielin asiaa kuittaa: ”No kauanko siinä menee, vartti?” Ei oikein riitä, menee tinkaamiseksi, ehdotan puolta tuntia. Aatu ei vastaa heti mitään mutta myöntyy sitten puoleen tuntiin. ”Saavat kirjata sen ylitöiksi sitten, kyllähän he siihen jäävät. Saadaan tehtyä kunnolla loppuun.” Kiittelen vuolaasti ja sovimme asian. (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja)²

Tilanne oli sensitiivinen ja vaati neuvottelua esihenkilön kanssa, koska teollisuuden toimialoilla työntekijän työaika on täsmällisesti määritelty, eikä työntekijöiden esimerkiksi ole mahdollista lähteä seuraavana päivänä töistä aiemmin, jos tänään on pidempään. Myös työaikalain ja työehtosopimusten määräykset työ- ja lepoajoista on huomioitava.

Sisäpuolisuus ja ulkopuolisuus kentällä

Sosiologi Matti Kortteinen (1992) kertoo suomalaisia palkansaajia koskevassa kenttätutkimuksessaan kohtaamastaan kulttuurisesta kuilusta, jonka yli ei aina ollut mahdollista päästä pelkästään antamalla ymmärtää olevansa valmis kuuntelemaan ja ymmärtävänsä. Kortteinen kirjoittaa, ettei tutkimusaineistoa kerätessään tiennyt eikä tajunnut mitään tehtaista, koneista, saati työntekijöistä. (Kortteinen 1992, 82–83.) Tunnistimme tutkimusta tehdessämme Kortteisen kuvaaman ilmiön. Havainnoimamme ihmiset käyttivät työssään koneita, joiden toimintaperiaatteita emme tieneet, ja puhuivat ammattitermein, joita emme tunteneet. Havainnoitimme olikin olennaiselta osaltaan pyrkimystä ymmärtää havainnoitavien ihmisten työtä.

Tutkimusryhmässämme meillä oli eri määrä kokemusta prosessiteollisuuden työpaikoista. Aikaisemmista kokemuksistamme huolimatta teollisuusympäristöt ja kentällä kohtaamamme teollisuustyöntekijät tuntuivat eksoottisilta toisilta, ja paikalliset työ- ja toimintaympäristöt aina uusilta ja vierailta. Kentälle mennessämme meidän piti sietää kuulumattomuuden tunnetta, epävarmuutta sosiaalisista koodeista sekä näiden aiheuttamaa epä mukavuutta. Tiesimme, että myös itse olisimme eksoottisia

² Käytämme teollisuuslaitoksissa työskennelleistä henkilöistä pseudonyymejä sitaateissa kenttäpäiväkirjoistamme.

vieraita kentällä kohtaamillemme ihmisille. Tämän vierauden purku tuntui meistä eettisessä mielessä tärkeältä.

Kenttätöön suhteita voidaan jäsentää sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden käsitteiden avulla (Cunliffe & Karynanayake 2013; Neyland 2008, 80–89; Sherif 2001). Kenttätöön aikana etnografien positioita kentän sosiaalisen rakenteen yhtäältä sisäpuolisina ja toisaalta ulkopuolisina koetellaan ja neuvotellaan koko ajan. Etnografinen työskentely edellyttää tietyn määrän sisäpuolisuutta. Esimerkiksi Clifford Geertzin ajatus on, että sisäpuoliseksi pääsy takaa mahdollisuuden ymmärtää tutkittavaa yhteisöä siten kuin se ymmärtää itsensä. Geertzin oma tunnettu esimerkki Balilta kuvaa tilannetta, jossa tutkija puolisoineen pakeni tutkimiansa kyläläisten tavoin laittomasta kukkotappelusta. Tämän tapahtuman kautta Geertz pääsi sisään kyläläisten maailmaan ja tuli hyväksytyksi osaksi tutkimaansa yhteisöä. (Geertz 1973; Tholen 2018.)

Täydellinen sisäpuolisuus tai yhteisön jäsenyys ei kuitenkaan välttämättä takaa onnistunutta aineiston tuottamista tai siitä tehtyjä tulkintoja. Etnografisessa tutkimuksessa on sen alkuajoista asti tunnistettu *going native* -ilmiö. *Going native* -ilmaisun voisi tässä yhteydessä vapaasti kääntää ”paikalliseksi pärähtämiseksi”. Paikalliseksi pärähtämisellä tarkoitetaan tilannetta, jossa tutkija samastuu tutkittavaan yhteisöön siinä määrin, että haluaa sulautua osaksi sitä. Sulautuminen ja samastuminen voidaan nähdä etnografian unelmana (Seim 2024, 3) tai jonakin, jonka kanssa jokaisen hyvän etnografian täytyy vähintäänkin ”flirttailla” kentällä eläessään (Fayard & Van Maanen 2015, 18). Täydellinen paikalliseksi pärähtäminen on kuitenkin ongelmallista: silloin etnografi kadottaa tutkijan positionsa ja tutkimuksen tekeminen muuttuu mahdottomaksi (esim. Fingerroos & Jouhki 2018). Toisaalta yhä enemmän ovat nousseet esille etnografiset tutkimusstrategiat, jossa hyödynnetään tutkijan sisäpuolisuutta tai paikallisuutta. Esimerkiksi kotietnografiassa (*at-home ethnography*) etnografi valitsee tutkimuskohteekseen sellaisen kentän, jossa hän alun perinkin on sisäpuolinen (Alvesson 2009; Poutanen ym. 2021). Autoetnografiassa tutkija taas kohdentaa etnografisen katseensa henkilökohtaisiin kokemuksiinsa ja omaan elettyyn elämäänsä (Koivunen luku 1 ja Tienari luku 3).

Omien kenttätöjaksojemme kuluessa meillä säilyi tietty ulkopuolisuus koko ajan. Kentän yhteisöihin sulautumista emme asettaneet tavoitteeksemme. Ulkopuolisuutta piti yllä jo se, että olimme kentällä lyhyen aikaa emmekä osallistuneet työn tekemiseen. Teollisuuden tuotanto- ja kunnossapitotyö edellyttävät monenlaista ammattitaitoa ja käytännön turvallisuusosaamista, emmekä tämän tutkimushankkeen puitteissa olisi pystyneet kouluttautumaan ja perehtymään sillä laajuudella, että olisimme voineet tehdä työtä teollisuuslaitosten työntekijöiden kanssa.

Jatkuva muistiinpanojen kirjoittaminen korosti rooliamme havainnoijina ja ulkopuolisuuttamme suhteessa kentällä työtä tekeviin. Kentällä kohtaamamme ihmiset itse huomioivat kirjoittamisemme etnografian työmuotona, ja heitä kiinnosti, mitä kirjoitamme muistikirjoihimme (mikä toki oli myös inhimillistä uteliaisuutta). Jotkut yhdistivät kirjoittamisen oppineisuuteen:

Tauolla ihmetellään meidän kirjoittamiamme määriä. ”Ne kirjoittavat koko ajan!” Kirjoittaminen yhdistetään kouluun ja opiskeluun: koulussa se kirjoittaminen ei tahtonut millään sujua, ei oltu itse niin kiinnostuneita koulusta, tuumivat Hermannin ja Ville molemmat. ”Jos olis jaksanut kouluja käydä, niin ei tarttis nyt täällä paskassa olla!” naureskelee Ville. (Heli Ansion kenttäpäiväkirja)

Keskustelu toi näkyviin sen, että olimme tutkimassa ihmisiä, jotka kokivat olevansa meitä vähemmän koulutettuja. Vaikka kirjoittamisen ihmettelyssä oli mukana huumoria, se yhdistettynä koulutustaustaan toi esiin potentiaalisesti etuoikeutetun luokka-asemamme – saman seikan, jonka vaikutusta kenttätööhön Kortteinen laajasti pohtii työntekijöitä koskevassa tutkimuksessaan (1992). Myös sukupuoli tuotti ulkopuolisuutta kenttätöössämme. Yhdessä miesenemmistöisessä työpaikassa pahoiteltiin toistuvasti työporukan ”tyhmiä juttuja” eli alatyylistä vitsailua, josta sanottiin: ”Meidän kaikki jutut ei sovellu naisten korville” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja).

Vietimme havainnoimiemme tiimien kanssa aikaa myös taukotilassa ja osallistuimme yhteiseen jutusteluun. Ruokatauot pidimme kuitenkin erillään havainnoituista ihmisistä, mikä oli havainnointiaikana (vuonna 2021) meneillään olleesta koronapandemiasta johtunut varotoimi. Pandemian takia käytimme myös kasvomaskoja koko ajan, vaikka havainnoituilla työpaikoilla maskien käyttö ei olisikaan ollut käytäntönä. Nämä toimet pitivät yllä ulkopuolisuutta ja vaikeuttivat vuorovaikutusta, ja meillä oli tarve selitellä niitä. Kerroimme havainnoimillemme tiimeille, että työnantajamme oli edellyttänyt meitä tekemään riskinarvioinnin, josta nämä terveysturvallisuustoimet kumpusivat. Myös tiimiläiset selittivät meistä toisilleen: ”Niille on työnantaja määrännyt maskipakon.” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja) Näillä puheilla he asettivat meidätkin itsensä kaltaiseen työntekijäasemaan, työnantajamme direktio-oikeuden kohteeksi.

Ulkopuolisuus toimi kuitenkin meille resurssina: se mahdollisti sen, että meille selitettiin tapahtumia ja ympäristöä, ja meitä autettiin ymmärtämään niitä. Samalla vaikutti välillä siltä, että varjostamamme työntekijät yrittivät ymmärtää meitä. Sisäpuolisuutemme ja ulkopuolisuutemme välillä tasapainottelu vaikutti mietityttäneen myös kentällä kohtaamiemme työntekijöitä. Monet heistä kertoivat asioista, joiden ajattelivat kiinnostavan meitä, kielellä, jota ajattelivat meidän ymmärtävän. Joissain paikoissa havainnoitavat päättelivät, mikä olisi meistä kiinnostavaa, ja esittelivät meille sellaisia kohteita ja toimintoja. Pidimme tärkeänä ottaa vakavasti tällaiset tilanteet, kuten seuraava kenttäpäiväkirjan ote kuvaa:

Oiva mainitsee jotain [toisen osaston laitteesta], mutta tämä menee minulta ohi. Meinaan jo lähteä [keskustelemaan toisen työntekijän kanssa] ja asiat ovat asettumassa niin, että [tutkija] Vuokko lähtee Oivan mukana katsomaan [toisen osaston laitetta]. Huomaan Vuokon kuitenkin katsovan minua ja viittiloivän, että lähtisin mukaan minäkin. En hahmota miksi, mutta Vuokolle asia vaikuttaa olevan tärkeä, joten lähdän. Oiva menee hiukan edellä ja

Vuokko saa tilaisuuden kuiskata minulle, että kun nyt Oiva oikein erikseen haluaa näyttää... Ymmärrän heti ja päätän keskittyä. (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja)

Kenttä näyttäytyy tutkimuksessamme selvärajaisena ja käytännöllisesti rajautuvana paikkana. Toisaalta tutkimuksemme kenttä oli luonteeltaan myös konstruktio, joka muodostui etnografien ja tutkittavan tiimin yhteisenä luomuksena havainnointijaksojen aikana. Kentälle pääsyssä oli jatkuvasti myös kyse eri vyöhykkeistä, joihin pääsimme tai emme päässeet. Havainnointi rajautui niihin tiloihin, joita tiimi käytti, ja niihin tilanteisiin, joihin tiimiläiset kutsuivat tutkijoita mukaan.

“Kaverina” ja “varjona”: suhteet, roolit ja tunteet

Etnografi voi joutua kentällä hyvinkin monimutkaisten valtasuhteiden keskelle ja erilaisten asemointien kohteeksi (Ranta 2016). Teollisuuslaitoksissa meidät luultavasti asemointiin työturvallisuuden edistäjiksi. Jotkut saattoivat ajatella, että meidän paikalla olemisemme oli jokin interventio, jonka oli tarkoitus lyhyellä varoitusajalla esimerkiksi parantaa työturvallisuutta. Meille annetut positiot käyvät ilmi esimerkiksi termeistä, joilla havainnoimamme työntekijät viittasivat meihin puhuessaan toisensa kanssa. Kenttäpäiväkirjoihin olemme kirjanneet esimerkiksi seuraavia meidän kuultemme käytettyjä termejä: ”hoitohenkilökunta”, ”kaverit”, ”seuraajat”, ”vieraat” ja ”varjot”. Nämä termit kertovat tuttuuden ja vierauden jännitteestä sekä siitä, mitä havainnoidessamme teimme (seurasimme ja varjostimme), ja ehkä myös liittivät meidät ajatuksellisesti työterveyteen ja edustamaamme organisaatioon. Itse tarjosimme itsestämme tiimien kanssa käydyssä alkukeskustelussa vertauskuvaa ”innokkaana kesätyöntekijänä”, joka haluaa tietää kaikesta kaiken. Se, että metaforien käyttö oli tarpeen, kuvastaa tarvetta tuottaa yhteistä ymmärrystä työntekijöiden kanssa siitä, mitä oikein teimme, kun tutkimme ja havainnoimme heidän työtään.

Ann L. Cunliffe ja Rafael Alcadipani (2016, 548) kirjoittavat sitoutumisen teoista (commitment acts), joilla tutkija voi inhimillistää itseään tutkittavien silmissä. Yhdessä organisaatiossa eräs työntekijöistä sanoi meille arvostavansa sitä, että ”viitsimme olla iltavuorossa”. Tulkitsemme, että työntekijä koki iltavuoroon tulon osoitukseksi työntekijöiden puolella olemisesta. Emme olleet paikalla vain toimistotyöaikana kuten ”konttorin väki”, vaan johdon ja toimihenkilöiden työaikojen ulkopuolella. Olimme päätyneet havainnoimaan iltavuorossa työskentelevää tiimiä aikatauluihin liittyvistä käytännön syistä, mutta ainakin tämä yksi työntekijä tulkitsi valintamme sitoutumisen osoitukseksi.

Cunliffen ja Alcadipenin kuvaamana itsensä inhimillistäminen vaikuttaa tietoiselta, hallitulta toiminnalta. Kuitenkin kenttätöön suhteet ovat osin odottamattomia ja suunnittelemattomia, sisältävät monenlaisia tunteita, ja muuttavat myös etnografia itseään (Bell 2019). Michael Jackson (2010) käyttää Arnold van Gennepin siirtymäriit-

titeoriasta lainattua liminaalitilan käsitettä kuvatessaan psykologista vaihetta, joka merkitsee etnografin eroa tutusta elämismaailmasta ja integroitumista uuteen ympäristöön kenttätöyssä. Kenttämme oli myös siinä mielessä perinteinen etnografian ympäristö, että jotkut teollisuuslaitoksista sijaitsivat kaukana kodeistamme. Niihin piti matkustaa. Työvaatteiden pukeminen kotona tai hotellissa päälle tuntui tärkeältä siirtymän alkamisen merkiltä. Pitkähköt automatkat teollisuuslaitokseen ja sieltä takaisin yhdessä työparin kanssa tekivät kentälle siirtymisen konkreettiseksi. Nämä maaseutu ympäristössä ajetut matkat myös sijoittuivat toimistotyötä tekevän tutkijan näkökulmasta erikoiseen, liminaaliseen aikaan – aamuhämäriin tai iltayöhön – koska aamuvuoro teollisuuslaitoksessa alkoi klo 6 ja iltavuoro päättyi klo 22.

Myös materiaaliseen ympäristöön voi kenttätöyssä liittyä erilaisia tunteita (Hastrup 2010). Tehdas on vaativa havainnointipaikka: laaja ja meluisa ympäristö kookkaine tuotantolinjoinen ja laitteinen, joissa liikkuvat suuret massat ja energiat. Teolliset työympäristöt tuntuivat meistä jännittäviltä. Vaikka meidät perehdytettiin seikkaperäisesti siihen, missä voimme liikkua ja missä emme, mihin voimme koskea ja mihin emme, saatoimme tuntea teollisuustiloissa koneiden pelkoa tai korkean paikan kammoa – ja tietysti pelkoa siitä, että teemme jotain sosiaalisesti sopimatonta tai jopa vaarallista. Toisaalta lyhyenkin kenttätöyjakson aikana tunnistimme itsensä kiintymistä paikkaan: teollisuuslaitoksia ympäröiviin peltomaisemiin, materiaalin tuoksuun ja koneiden melun musiikilta kuulostaviin piirteisiin. Kenttätöyssä kartutimme myös ruumiillista tietoa teollisesta työstä. Vaikka emme itse tehneet samaa työtä kuin havainnoimamme ihmiset tekivät, saatoimme kentän materiaalien piirteiden pohjalta eläytyä siihen, millaista fyysinen työ teollisuusympäristössä voisi olla. (Ruumiillisesta tiedosta ja empatiasta ks. Aromaa & Tiili 2014.)

Vaikka kenttätöyjaksoimme oli lyhyt, suhteemme työntekijöihin ehti saada uusia sävyjä sen aikana. Varsinkin ensimmäisinä kenttätöypäivinä jotkut työntekijät kommentoivat meidän läsnäolomme vaikuttaneen työn tekemisen tapaan: ”En oo koskaan ollut noin särmästi tuossa” (Ilkka Asikaisen kenttäpäiväkirja) tai ohjeistivat meitä toistensa kuullen: ”Tuossa on teille hyvä tarkkailtava. Katsotte, että se pysyy hereillä.” (Heli Ansion kenttäpäiväkirja) Tällaisissa kommenteissa, joissa artikuloitiin meidän tarkkailevan työn tekemistä ja tekijöitä, tuli näkyviin etnografian outo, mahdollisesti valvontavaltaa sisältävä positio (Crozier 2005). Kenttäpäivien kuluessa työntekijät kuitenkin sanoittivat tottumusta meihin ja paluuta normaaliin olemisen ja vuorovaihtuksen tapaan, ja olivat loppukeskustelussa sitä mieltä, että meidän paikalla olemme ei ollut vaikuttanut työhön mitenkään. Tutkijoiden jonkinasteisen sisäpuolisuuden voi tulkita olleen sekä havainnoitujen että havainnoijien yhteinen tavoite.

Yhdessä työpaikassa työntekijät keksivät viimeisen havainnointipäivän viimeisinä tunteina, että meille pitäisi esitellä paikkoja laajemmin kuin mitä olimme kenttätöyviikon aikana päässeet näkemään. Yksi työntekijöistä veti meille kierroksen, johon kuului tehtaan toimintojen ja tilusten tarkastelua eri puolilta. Toiset työntekijät seurasivat tätä tuotantokierrosta valvomon näytöiltä ja kommentoivat radiopuhelimitse.

Muut kannustavat Jarkkoa matkan varrella: ”näytä niille [toinen tuotanto-osasto]”, ja Jarkko saa itsekin ideoita: ”mennäänpä kerrankin tätä kautta...”. Hän vie meidät [tuotanto]linjan oikeaa puolta pitkin, jossa emme ole kertaakaan käyneet. Minulla alkaa hahmottua tulkinta, että tämä tuntuu initiaatiolta: meidät on hyväksytty mukaan ryhmään ja nyt meitä viedään sinnekin, mihin tavallinen vierailija ei pääse. Olemme ikään kuin siirtyneet uudelle vihkimyksen tasolle. (Heli Ansion kenttäpäiväkirja)

Välitön tulkinta initiaatiosta liittyi kokemukseen, että meistä tutkijoista oli tullut ainakin hetkeksi jotain enemmän kuin ulkopuolisia. Parissakin teollisuuslaitoksessa meidät toivotettiin kenttäjakson lopussa tervetulleiksi uudelleenkin havainnoimaan tiimin työtä. Lisäksi kahdella työpaikalla todettiin, että meidät voisi ottaa laitokseen kesätöihin. Etnografian uteliasta asennetta ja halua omaksua tietoa lyhyessä ajassa pidettiin itse asiassa ”kesähehessä” ihanteellisina ominaisuuksina. Itsekin tunnistimme kenttäjaksojen päättyessä ajatuksen flirttailusta paikalliseksi pärähtämisen kanssa: entä, jos jäisimme tehtaaseen töihin emmekä koskaan palaisi kotiin?

Havaitseminen ja kirjoittaminen

Sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden välisen jännitteen ohella etnografista kenttätöitä luonnehtii jännite osallistumisen ja havainnoinnin välillä (esim. Bell 2019; Seim 2024). Omassa kenttätöössämme osallistuimme hyvin marginaalisesti, ja havainnointirooli korostui. Pidämme kuitenkin kenttätöitämme osallistuvana pikemmin kuin osallistumattomana havainnointina: osallistuimme kentän työturvallisuuskäytäntöihin, työn ajalliseen rytmitykseen, vuorovaikutukseen kentän ihmisten kanssa ja työtilojen käyttöön samalla tavoin kuin havainnoimamme tiimit, vaikka emme tehneet samaa työtä kuin he.

Kentällä osallistuva havainnoija tyypillisesti on uudessa, tilapäisessä roolissa hengailijana (*hang around*), kun taas havainnoiva osallistuja todennäköisemmin asettuu kentällä jo olemassa olevaan roolipositioon (Seim 2024). Kenttätöössämme havainnointi tarkoitti käytännössä työntekijöiden varjostamista (Czarniawska 2014): heidän vierellään kulkemista ja heidän työnsä katselemista joko läheltä tai pidemmän etäisyyden päästä, ja työntekijöiden keskustelujen kuuntelemista. Tuotanto- ja kunnossapitotiimien havainnointi poikkesi jossain määrin toisistaan. Tuotantotiimejä havainnoidessamme tunnistimme työprosessiin liittyviä keskeisiä paikkoja ja vietimme niissä aikaa seuraten, mitä työntekijät tekivät. Lisäksi pyrimme panemaan merkille tilanteita, joissa tapahtuu jotain erityistä, ja olemaan niissä mukana katselemassa ja kuuntelemassa. Kunnossapitotyötä tekeviä tiimejä havainnoidessamme kuljimme mukana huollettavissa kohteissa teollisuuslaitoksen eri puolilla sitä mukaa, kun huoltopyyntöjä tiimille tuli.

Hengailijan positio oli meille tutkijoille itsellemme epämurkava, ja prosessoimme sitä itse kentällä huumorin kautta esimerkiksi puhumalla toinen toisillemme itses-tämme ”hyypiöinä”: ”Mennään vaan viereen kylläämään eikä sanota mitään, niin kuin jotkut hyypiöt.” Konkreettisesti pyrimme toimimaan juuri päinvastoin eli sanoitimme ääneen toiveemme seurata jonkun tietyn henkilön tai henkilöiden työtä tietyllä hetkellä. Myös työturvallisuuden näkökulmasta oli tärkeää, että vähintään joku tiimiläisistä tiesi aina, missä ja kenen kanssa me tutkijat liikuimme.

On tavallista, että etnografi työskentelee kentällä yksin. Me kuitenkin toimimme kenttätutyöjaksolla työpareina. Työparityöskentelyyn päädyimme useasta syystä. Ensinnäkin ajatuksenamme oli yksinkertaisesti, että kahdet silmät näkevät ja kahdet korvat kuulevat enemmän kuin yhdet. Työparityöskentely mahdollisti sen, että saatoimme havainnointijaksojen aikana ja aineistoa analysoitaessa verrata havaintoja, tarkistaa toiselta, miten jokin tilanne meni, ja keskustella tulkinnoista. Ajattelimme, että työparityöskentely tukee myös työturvallisuutta meille vieraissa työympäristöissä: toinen voi huomata jonkin riskin, joka toiselta jää huomaamatta. Teollisuuslaitoksessa tutkija saattaa kohdata tilanteita, joihin liittyy jopa hengenvaara. Ajattelimme, että työparina toimiminen tarjoaa meille paremmat mahdollisuudet tunnistaa tällaisia tilanteita ja puuttua niihin. Kaiken kaikkiaan tavoittelimme työpareina toimimisella tutkimuksen laatua, läpinäkyvyyttä ja luotettavuutta, joista viime vuosina on keskusteltu myös etnografian kohdalla (Pool 2017; Reyes 2018).

Pohdimme paljon etukäteen muistiinpanojen tekemistä ja valokuvausta kentällä. Suunnittelimme, mitä kirjoitamme ja miten. Kirjoittaminen (*graphein*) onkin yksi etnografian keskeistoiminto ja -käsite. Tavallisesti etnografi tekee muistiinpanoja sekä havainnoinnin yhteydessä että havainnointitapahtumien jälkeen, kentän ulkopuolella. Ensimmäiset kentällä tehdyt muistiinpanot ovat yleensä luonteeltaan ensinnäkin mieleen painamista ja toisaalta nopeita kirjauksia. Näiden pohjalta luodaan myöhemmin varsinaiset kenttämuistiinpanot, joissa monimutkainen eletty kokemus tiivistetään kirjoitetun selonteon muotoon. (Emerson, Fretz & Shaw 2001, 356–357.) Victoria Reyes (2018, 214) luettelee kenttämuistiinpanojen tekemisen tapojaan ja teknologioitaan: hän tallentaa suppeita, luettelomaisia merkintöjä matkapuhelimeensa, ottaa valokuvia paikoista sekä kirjoittaa muistikirjaan havaintoja, kuvauksia, analyysseja ja lukumääriä. Muistikirjaan kirjoitetut muistiinpanot Reyes jakaa tapahtumahetkellä, välittömästi tilanteen (havainnon tai vuorovaikutustapahtuman) jälkeen tai päivän tai muun ajanjakson päätteeksi kirjattuihin muistiinpanoihin.

Meidän muistiinpanomme teollisuuslaitoksissa olivat kaikkea edellä mainittua. Kirjoitimme muistikirjoihimme periaatteessa koko ajan, jolloin syntyi fragmentaarisiaakin huomioita, sanoja ja lauseen pätkiä. Toiseksi saatoimme seurata jotakin tapahtumaa (esimerkiksi keskustelua) sen keston ajan ja sitten heti perään kirjoittaa sen muistiin. Kolmanneksi kirjoitimme päivän päätteeksi ja seuraavana päivänä. Tämä kirjoittaminen koostui paikan päällä tehtyjen fragmentaaristen muistiinpanojen läpikäynnistä ja uusintamisesta kokonaisina lauseina, tihennettynä muistinvaraisesti. Lopullinen, analysoitava aineisto muodostui näistä puhtaaksikirjoitetuista muistiinpanoista, jotka jaoimme kaikki toisillemme nähtäviksi.

Toisaalta oli myös tilanteita, joissa tietoisesti valitsimme olla kirjoittamatta mitään. Tällaisia olivat esimerkiksi jonkun ihmisen kanssa käydyt kahdenkeskiset keskustelut, joissa vuorovaikutus olisi häiriintynyt muistiinpanojen tekemisestä, tai tiimien ruoka- ja kahvitauot. Viimemainitut olivat työstä irrallaan olevia tilanteita, joissa keskustelut käsitelivät henkilökohtaisia asioita. Kirjoittamisesta pidättäytymisellä teimme kentän ihmisille näkyväksi, että näistä tilanteista ja heidän sanomisistaan niissä emme tallenna tutkimusaineistoa.

Kirjoittamisen lisäksi otimme satunnaisesti valokuvia ja lyhyitä videoita. Kuviin ja videoihin, joissa näkyi ihmisiä, pyysimme aina paikalla olijoiden luvan. Aineiston analyysivaiheessa kuvilla ja videoilla oli hyvin vähäinen merkitys. Aineistona ne kuvasivat pikemminkin työympäristöä kuin tiimityötä ja ihmisten välistä vuorovaikutusta.

Kenttätätöjaksoja suunnitellessa päätimme pyrkiä yhdistämään kaksi havainnoinnin tapaa eli moodia (*modes*), joita kutsuimme realistiseksi ja tulkitseväksi (Costley ym. 2010). Realistisessa moodissa kirjasimme muistiin vain niitä asioita, joita havaitsimme aistein. Lähtökohtanamme oli kirjata esimerkiksi, miltä tila näyttää, mitä välineitä käytetään, keitä on paikalla, kuka sanoo ja mitä. Tulkitsevassa moodissa kirjasimme muistiin tulkintojamme – sitä, mitä ajattelimme asioiden merkitsevän ja mistä arvelimme olevan kyse, tai mikä tuntui tärkeältä, vaikkemme osanneet sanoa, miksi. Kirjasimme myös omia reaktioitamme tilanteisiin, kehollisia tuntemuksiamme sekä reflektiota niistä. (Costley ym. 2010.) Käytännön havainnointityössä nämä kaksi moodia limittyivät yhteen. Realistinen moodi tuli kyseenalaistetuksi muistoja ja muistiinpanoja verrattaessa: samassa tilanteessa olleet kaksi tutkijaa olivat nähneet ja kuulleet eri asioita. Puhtaita havaintoja ei ollut olemassa, vaan havainnoijat olivat kiinnittäneet huomiota eri asioihin. Lähinnä nämä eri moodit toimivat kenttätöyssä meidän tutkijoiden omina menetelmällisinä välineinä havainnon ja siitä kirjoittamisen itsereflektioon. Ne olivat meille tapa haastaa omaa havaitsemistamme ja havainnosta kirjoittamistamme – kysyä itseltämme, miten totuudellisia havaintomme ovat ja mitä ne merkitsevät. (Ks. myös van de Port 2017.)

Berry Tholen (2018) huomioi, että tutkittavien tulkinta asioista voi olla erilainen kuin tutkijan. Tutkijan tulkinnan laatu tai totuudellisuus ei siis tarkoita samaa kuin ”tutkittavien näkökulma”. (Tholen 2018, 338–339.) Tholen tuo esiin huomion, joka on laajemminkin noussut keskusteluun laadullisesta ja etnografisesta tutkimuksesta organisaatioissa: mahdollisuuden osallistaa tutkittavia ihmisiä tulkintojen tekemiseen (esim. Crozier 2005; Islam 2015; Cassell ym. 2020). Meille tarjoutui tällainen mahdollisuus keskusteluissa, joita kävimme jokaisessa teollisuuslaitoksessa havainnointijakson päätteeksi. Olimme aloittaneet havainnointijakson keskustelulla havainnoitavan tiimin kanssa, ja halusimme myös päättää samalla tavalla. Lopetuskeskusteluissa pyysimme tiimiläisiä kertomaan kokemuksiaan havainnointijaksosta ja reflektoidaan, miten läsnäolomme oli vaikuttanut heidän työhönsä, sekä millainen työviikko oli ylipäänsä ollut työtehtävien ja ryhmätoiminnan näkökulmasta. Tavoittelimme havainnoimiemme ihmisten omia tulkintoja havainnoiduista tapahtumista; sitä, miten

he olivat kokeneet työtilanteet ja mitä ajatelleet työtä tehdessään. Pidimme tärkeänä toimia näin jo siksikin, että havainnointijaksomme käsitti vain kolme työpäivää, mikä on tietenkin huomattavasti lyhyempi aika kuin kentällä vietettävä aika esimerkiksi antropologisessa tutkimuksessa tapaa olla.

Prosessiteollisuus on toimintaympäristönä kompleksinen, eikä ulkopuolelta tulevan tutkijan ole mahdollista päästä muutamassa päivässä tutuksi kaikkien teknisten ja työmenetelmällisten yksityiskohtien kanssa. Etukäteisaineiston keräämisestä ja hyvästä perehtymisestä huolimatta prosessiteollisuuden työ ja siihen liittyvät työturvallisuusnäkökohdat suodattuivat meille oman ymmärryksemme läpi. Tällöin jokin olennainenkin asia saattoi tulla väärin tulkituksi tai jäädä tutkijalta tunnistamatta, ellei havainnoitava sanallistanut sitä tai muulla tavoin ohjannut havainnoitsijan huomiota siihen. Väärintulkintojen välttämiseksi oli aivan olennaista, että havainnoija aktiivisesti kyseli havainnoistaan havainnoitavalta. Loppukeskusteluissa työntekijät kuvasivatkin meille työtilanteiden yksityiskohtia ja niissä tekemiensä valintojen syitä, ja myös auttoivat tarkentamaan meidän esittämiämme alustavia tulkintoja. Lisäksi loppukeskustelut olivat yhteistyön kannalta tärkeitä vuorovaikutustapahtumia: niissä hyvästeltiin ja kiitettiin yhteisesti puolin ja toisin.

Etnografian merkitys nykyaikaisessa työturvallisuustutkimuksessa

Olemme tässä luvussa kuvanneet ja pohtineet etnografisen tutkimustyön käytäntöjä työturvallisuuden tutkimuksessa, teollisen työn kontekstissa. Työpaikkaetnografisen tutkimuksemme tuotoksena syntyi tieteellistä tietoa prosessiteollisuuden työturvallisuudesta ryhmäilmiönä (Asikainen ym. 2024). Tieteellisten tutkimustulosten julkaisemisen rinnalla laadimme erityisesti teollisten työpaikkojen käytännön työkaluksi Turvaa tiimistä! -keskustelumallin. Sen tarkoituksena on auttaa työpaikkoja ottamaan huomioon tiimien näkökulma työturvallisuuden kehittämisessä. Tämän luvun lopuksi esitämme näkemyksiämme siitä, mikä mielestämme on etnografian merkitys nykyaikaisessa turvallisuustutkimuksessa teollisen työn ympäristössä, ja toisaalta mitä tutkimuksemme voisi tuoda etnografisten tutkimusmenetelmien kehittämiseen.

Viime vuosina työn (etnografisessa) tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota työn tietoistumisen ja paikasta irtoamisen trendeihin. Myös teollinen työ on tietoistunut, mutta samalla säilyttänyt paikkasidonnaisen, ruumiillisuuteen ja käsityömäisyyteen kytkeytyneen luonteen. Paikkaan sitoutuneella etnografialla on edelleen merkitystä digitalisoituneessa ja tietovaltaisessa työelämässä. Nykyaikaisessakin työelämässä on työtehtäviä, työn piirteitä ja ilmiöitä, joiden tutkimuksessa paikkasidonnainen etnografia tuottaa tietoa, jota ei voida tavoittaa muilla menetelmillä. Esimerkiksi prosessiteollisuuden tuotantolaitoksessa työn turvallisuus on alati muuntuva ilmiö, joka jatkuvasti rakentuu tiettyssä paikassa ja ajassa vuorovaikutuksessa ihmisten välillä (Asikainen ym. 2024).

Teollisuuslaitoksessa tehtävässä etnografiassa korostuivat paikka, sen aistiminen ja materiaalisuus. Tämä paikallisuuden ja materiaalisuuden painottuminen kytkeytyy kiinnostavasti Kirsten Hastrupin vuonna 2005 – ennen sosiaalisen median ja pilvipalveluiden valtavirtaistumista – ehdottamaan topografiseen käänteeseen, jonka äärellä hän arveli erityisesti antropologisen tutkimuksen tuolloin olevan. Hastrupin mukaan tämä merkitsee sitä, että tutkijoiden on herkistytävä uudelleen maailman aineellisuudelle ja tosiasiallisille tiloille ja paikoille, joissa ihmiset elävät. (Hastrup 2005, 145–146.) Vaikka työyhteisöjen ja tiimien virtuaalisuus, irrallisuus ajasta ja paikasta ja työn tekeminen etänä ovat tätä kirjoittaessamme työelämän puhuttavimpina trendeinä, oli tietyssä paikassa oleminen ja siellä muodostuva eletty kokemus välttämätöntä tehtaissa tekemässämme etnografiassa. Eletty kokemus on nähtävä etnografisen tietämisen perustana, vaikka siihen on mahdollista päästä käsiksi vain diskursiivisesti ja symbolisesti välittyneessä muodossa (Willis & Trondman 2021).

Paikassa olemisen merkitys – samoin kuin kentän käsite ja ajatus kentälle pääsystä – tulevat kuitenkin haastetuiksi, jos kenttää ei ajatellakaan fyysis-materiaalisena ja rajallisena tilana, vaan kaikkina kohtaamisina ja tekemisinä, jossa tutkija toimii yhteistyössä ja yhteistyön rajapinnoilla tutkimiansa ihmisten tai ryhmien edustajien kanssa. Tavallaan havainnointijaksoja valmistelevat sopimusneuvottelut, tiedotustilaisuudet, keskustelut ja muut ovat kentän kanssa toimimista ja ymmärryksen luomista siitä, mistä kentässä ja siellä tehtävässä työssä on kyse. Tästä näkökulmasta käsin on myös vaikea täsmällisesti määrittää, milloin kenttätöemme varsinaisesti alkoi: silloin, kun astuimme tehtaan porteista sisään vai jo rahoitushaun valmisteluvaiheessa. Mikäli ajatellaan, että kentälle pääsystä neuvottelu ja valmisteluvaihe ovat kenttätöitä siinä missä paikan päällä toimiminenkin, kenttätöemme kesti kuukausien ajan eikä vain kolmea työvuorota yhden viikon aikana.

Etnografisten menetelmien kehittämisen osalta tutkimuksemme nostaa esiin kysymyksiä turvallisuudesta ja tutkimusetiikasta. Ensinnäkin miten tutkijan ja tutkittavien turvallisuutta voitaisiin huomioida myös niissä etnografisissa tutkimuksissa, jotka eivät eksplisiittisesti käsittele (työ)turvallisuutta? Työturvallisuuden ja työsuojelun kysymykset koskettavat väistämättä kaikkia kenttätöitä tekeviä työn tutkijoita ja tutkimukseen osallistuvia työntekijöitä, mutta harvoin esimerkiksi kenttätöiden aikaisiin tai kenttätöistä johtuviin työturvallisuusriskeihin varaudutaan ennakolta. Toinen tutkimusprosessillemme leimaa-antava piirre oli työparityöskentelyn merkitys. Meille työparina toimiminen oli sekä turvallisuutta varmistava että jo lähtökohtaisesti eettinen käytäntö: menimme kentälle toisen kanssa, suhteessa toiseen. Kolmanneksi tutkimuksemme haastaa pohtimaan työpaikkaetnografioiden ajallista elinkaarta erityisesti proseduraalisen tutkimusetiikan näkökulmasta. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkittavan pitää tietää, milloin hän on tutkittavana (ks. myös Saari ja Levonius luku 6). Näin etnografisen aineistonkeruun alkupistettä määrittää se, kenen on ajateltu olevan kenttää edustava tutkittava, milloin tiedottaminen on aloitettu ja kenelle tiedottaminen on kohdennettu.

Työn etnografisessa tutkimuksessa on problematisoitu osallistuvan havainnoinnin käytäntöjä ja ehdotettu painotusta havainnoivaan osallistumiseen, josta onkin

esimerkkejä jo vuosikymmenten takaa (Moeran 2009; Seim 2024). Teollisuuslaitoksessa tekemässämme etnografiassa korostuivat positoiden erot havainnoitavan ja havainnoijan, teollisuustyöntekijän ja tutkijan välillä. He nostivat, kiipesivät, kantoivat, hitsasivat, sorvasivat, painoivat koneiden nappeja, käänsivät kytkimiä, ja puhuivat toistensa kanssa välittäen tietoa ja ratkoen pulmatilanteita. Me katsoimme, kuuntelimme, kyselimme ja kirjoitimme. Kuitenkin ajatteleimme, että teollisuustyöntekijät samalla näyttivät ja esittivät työtään meille käyttäen siten tietoisesti tai tiedostamattaan valtaa suhteessa siihen, mikä tulee havaituksi ja mikä jää havaitsematta sekä miten työstä puhutaan meille ulkopuolisille ja mitä jätetään kertomatta. He toimivat osaltaan etnografisen tietomme tuottajina ja muodostajina (ks. Islam 2015). Onkin kysyttävä, mistä itse asiassa teimme havaintoja ja mistä kirjoitimme: työstä ”sellaisena kuin se on” vai havainnoitavaksi esitetystä tai tarjoutuvasta työstä. Työpaikoilla tehtävässä etnografisessa tutkimuksessa on tunnistettu tavanomaisena lähestymistapana ”realistinen” ote, jossa tavoitteena on havainnoida autenttista työtä sen normaalissa arjessa ja kuvata sitä sellaisenaan (Hodson 2004). Periaatteessa omakin tavoitteemme oli tämän suuntainen. Kuitenkaan ei käy kieltäminen, että se, että ylipäänsä olimme paikalla muistiinpanovälineinemme ja kysymyksinemme, muutti työn ja yhteistyön tavanomaista kuviota, jossa tiimi rutiininomaisesti toimi yhdessä. Lisäksi se, että tarjosimme teollisuuslaitosten työntekijöille tilaisuuden reflektoida havainnointijaksoa kanssamme loppukeskustelussa, antoi heille eksplisiittisesti mahdollisuuden vaikuttaa tulkintoihimme. Tämä toimintatapa muistuttaa ihmistieteissä yhä yleistyvää kanssatutkimukseksi (co-research) kutsuttua lähtökohtaa (Kulmala, Spišák & Venäläinen 2023; Visuri ym. 2023).

Suhteessa antropologiseen etnografiaan tutkimuksemme voi näyttäytyä ”pinnallisenä” esimerkiksi kenttätyön keston näkökulmasta. Kuitenkin suhteessa turvallisuustutkimuksen perinteeseen – myös laadullisin menetelmin tehtyyn turvallisuustutkimukseen – tapamme tuottaa tutkimusaineistoa oli epätavallisen tarkka ja syvälinen. Sen lisäksi, että varjostimme tutkittavia ja kirjasimme koko ajan heidän tekemisistään ja sanomisistaan, olimme dialogissa heidän kanssaan ja kuulimme heidän näkemyksiään ja tulkintojaan. Jatkossa toivomme näkevämme enemmän etnografisia menetelmiä käyttävää tutkimusta työturvallisuudesta. Teollisuudessa työturvallisuus nojautuu vahvasti riskienarviointeihin ja niiden pohjalta laadittaviin suunnitelmiin sekä työskentely- ja turvallisuusohjeisiin. Tämän vuoksi työturvallisuustutkimuksessa yhtenä keskeisenä kiinnostuksen kohteena on tarkastella, miten suunniteltu ja ohjeistettu työ sekä sen turvallisuuskäsitteet tulkitaan ja toteutetaan käytännön työssä (Kuran 2021). Turvallisuustutkimuksen parissa paljon puhuttuun resilienssiin (esim. Hollnagel, Woods & Leveson 2006; Hollnagel ym. 2013; Hollnagel 2017) liittyy olennaisesti kyky tarkastella jokapäiväisiä työtilanteita ja oppia niistä, sen sijaan, että turvallisuuskäsitteistä oppimisen lähteenä olisivat lähinnä negatiiviset poikkeamat, kuten turvallisuutta on perinteisesti tutkittu ja kehitetty. Petter G. Almklov ja Stian Antonsen (2019) korostavat, että työtä (ja samalla turvallisuutta) ei koskaan voida kuvata tarkalleen siten kuin se toteutetaan – mikä tietysti viittaa siihen, että työtä ja turvallisuutta ei liioin voida koskaan havainnoida eksplisiittisesti. Kuitenkin

turvallisuustutkimuksen kannalta on olennaista tutkia konkreettisia työn tekemisen tilanteita. Käytännössä tämä tarkoittaa, että etnografinen tutkimus on välttämätöntä, mikäli halutaan soveltaa nykyaikaisia turvallisuustutkimuksen periaatteita ja pyrkiä ymmärtämään fyysis-materiaalista työtä ja sen erilaisia representaatioita.

- Nykyaikaisessa työturvallisuustutkimuksessa korostetaan arkisten työprosessien ymmärtämisen merkitystä. Etnografisten menetelmien avulla voidaan tuottaa tietoa siitä, miten turvallisuutta luodaan työn arjessa.
- Etnografinen tutkimus edellyttää monivaiheista neuvottelua, informointia, suostumusten varmentamista ja hienovaraisuutta kentällä toimimisessa, jotta saavutetaan luottamus tutkimukseen osallistuvien kanssa.
- Työpaikoilla toimivien etnografien on tärkeää huolehtia omasta työturvallisuudestaan ja siitä, etteivät omalla toiminnallaan aiheuta turvallisuusriskejä työpaikalle tai siellä työskenteleville ihmisille.
- Parhaimmillaan työn turvallisuuteen kohdistuva työpaikkaetnografia rikastaa kohdetyöpaikkojen käsityksiä turvallisuuteen vaikuttavista tekijöistä ja auttaa työpaikkoja kehittämään omia käytäntöjään. Tekemämme etnografisen tutkimuksen pohjalta on laadittu Turvaa tiimistä! -keskustelumalli, jonka avulla työpaikat niin teollisuudessa kuin muillakin aloilla voivat kehittää työturvallisuutta tiimityöskentelyn näkökulmasta.

Kiitokset

Kiitämme lämpimästi kaikkia niitä, joiden kanssa saimme tuottaa tietoa etnografias-
ta ja etnografisin menetelmin Turvaa tiimistä! Työryhmät turvallisuuden tekijöinä
-tutkimushankkeen aikana: tutkimuksessa mukana olleiden työpaikkojen yhteys-
henkilöitä, työntekijöitä, johtoa ja aliurakoitsijoiden työntekijöitä, tutkimusryhmäm-
me jäseniä Sari Käpykangasta, Teemu Paajasta, Vuokko Puroa, Pauliina Toiviota ja
Teppo Valtosta sekä hankkeen ohjausryhmää. Tutkimusta rahoittivat Työsuojelura-
hasto ja Työterveyslaitos sekä tutkimukseen osallistuneet työpaikat.

Kirjallisuus

- Albu, O. B. & Costas, J. (2018). Guest editorial: Thrice-born and in-between? Exploring the Différance between “At-home” ethnography and ethnography abroad. *Journal of Organizational Ethnography* 7(2), 106–113. <https://doi.org/10.1108/JOE-07-2018-073>
- Almklov, P. G. & Antonsen, S. (2019). Standardisation and digitalization. Changes in work as imagined and what this means for safety science. Teoksessa Jean-Christophe Le Coze (toim.) *Safety Science Research. Evolution, Challenges and New Directions*. Boca Raton: CRC Press, 3–19.
- Alvesson, M. (2009). At-home ethnography. Struggling with closeness and closure. Teoksessa Sierk Ybema, Dvora Yanow, Harry Wels & Frans Kamsteeg (toim.) *Organizational Ethnography. Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage, 156–174. <https://doi.org/10.4135/9781446278925.n9>
- Amit, V. (ed.) (2000). *Constructing the Field. Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*. Lontoo: Routledge.
- Aromaa, J. & Tiili, M.-L. (2014). Empatia ja ruumiillinen tieto etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 258–283.
- Asikainen, I., Kannisto, H., Ansio, H., Koskela, I. & Puro, V. (2024). Safety at work in the process industry as a group accomplishment. Shadowing safety-as-done. *Safety Science* 172(106408). <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106408>
- Beach, D. (2005). From fieldwork to theory and representation in ethnography. Teoksessa Geoff Troman, Bob Jeffrey & Geoffrey Walford (toim.) *Methodological Issues and Practices in Ethnography*. Amsterdam: Elsevier, 1–17.
- Bell, K. (2019). The ‘problem’ of undesigned relationality. Ethnographic fieldwork, dual roles and research ethics. *Ethnography* 20(1), 8–26. <https://doi.org/10.1177/1466138118807236>
- Cassell, C., Radcliffe, L. & Malik, F. (2020). Participant reflexivity in organizational research design. *Organizational Research Methods* 23(4), 750–773. <https://doi.org/10.1177/1094428119842640>
- Costley, C., Elliott, G. C. & Gibbs, P. (2010). *Doing Work Based Research. Approaches to Enquiry for Insider-Researchers*. Lontoo: Sage.
- Crozier, G. (2005). Is ethnography just another form of surveillance? Teoksessa Geoff Troman, Bob Jeffrey & Geoffrey Walford (toim.) *Methodological Issues and Practices in Ethnography*. Amsterdam: Elsevier, 95–109.
- Cunliffe, A. L. & Alcadipani, R. (2016). The politics of access in fieldwork. Immersion, backstage dramas, and deception. *Organizational Research Methods* 19(4), 535–561. <https://doi.org/10.1177/1094428116639134>
- Cunliffe, A. L. & Karynanayake, G. (2013). Working within hyphen-spaces in ethnographic research. Implications for research identities and practice. *Organizational Research Methods* 16(3), 364–392. <https://doi.org/10.1177/1094428113489353>
- Czarniawska, B. (2014). *Social Science Research. From Field to Desk*. Lontoo: Sage.

- Emerson, R. M., Fretz, R. I. & Shaw, L. L. (2001). Participant observation and fieldnotes. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. Lontoo: Sage, 352–368.
- Evjemo, T. E. (2017). Understanding (organizational) practices in safety research. Proximity versus distance and some research implications. Teoksessa Ales Bernatik, Lucie Kocurkova & Kirsten Jørgensen (toim.) *Prevention of Accidents at Work. Proceedings of the 9th International Conference on the Prevention of Accidents at Work (WOS 2017)*. Lontoo: CRC Press, 3–10.
- Fayard, A.-L. & Van Maanen, J. (2015). Making culture visible. Reflections on corporate ethnography. *Journal of Organizational Ethnography* 4(1), 4–27. <https://doi.org/10.1108/JOE-12-2014-0040>
- Fingerroos, O. & Jauhki, J. (2018). Etnologinen kenttättyö ja tutkimus. Metodien monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa Pilvi Hämeenaho & Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 79–108.
- Geertz, C. (1973). Deep play. Notes on the Balinese cockfight. Teoksessa Clifford Geertz (toim.) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 412–453.
- Hastrup, K. (2005). Social anthropology. Towards a pragmatic enlightenment? *Social Anthropology* 13(2), 133–149. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.2005.tb00003.x>
- Hastrup, K. (2010). Emotional topographies. The sense of place in the far north. Teoksessa James Davies & Dimitrina Spencer (toim.) *Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Stanford: Stanford University Press, 191–211.
- Havinga, J., Dekker, S. & Rae, A. (2018). Everyday work investigations for safety. *Theoretical Issues in Ergonomics Science* 19(2), 213–228. <https://doi.org/10.1080/1463922X.2017.1356394>
- Hodson, R. (2004). A meta-analysis of workplace ethnographies. Race, gender, and employee attitudes and behaviors. *Journal of Contemporary Ethnography* 33(1), 4–38. <https://doi.org/10.1177/0891241603259808>
- Hollnagel, E. (2014). *Safety-I and Safety-II. The Past and Future of Safety Management*. Lontoo: CRC Press.
- Hollnagel, E. (2017). *Safety-II in Practice. Developing the Resilience Potentials*. Lontoo: Routledge.
- Hollnagel, E., Pariès, J., Woods, D. D. & Wreathall, J. (eds.) (2013). *Resilience Engineering in Practice. A Guidebook*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Hollnagel, E., Woods, D. D., & Leveson, N. (toim.) (2006). *Resilience engineering. Concepts and precepts*. Boca Raton: CRC Press.
- Immonen, M. (2018). Museo goes rock’n roll – vantaalaisen bänditoiminnan dokumentointihanke. Teoksessa Pilvi Hämeenaho ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia* (2. painos). Helsinki: Ethnos, 308–332.
- Islam, G. (2015). Practitioners as theorists. Para-ethnography and the collaborative study of contemporary organizations. *Organizational Research Methods* 18(2), 231–251. <https://doi.org/10.1177/1094428114555992>
- Jackson, M. (2010). From anxiety to method in anthropological fieldwork. An appraisal of George Devereux’s enduring ideas. Teoksessa James Davies & Dimitrina Spencer (toim.)

- Emotions in the Field. The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Stanford, CA: Stanford University Press, 35–54.
- Kannisto, H., Asikainen, I., Puro, V., Koskela, I., Ansio, H., Käpykangas, S., Paajanen, T., Valtonen, T. & Toivio, P. (2022). Turvaa tiimistä! – Työryhmät turvallisuuden tekijöinä. Hankkeen loppuraportti. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-035-5>
- Kortteinen, Matti (1992). Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Kulmala, M, Spišák, S. & Venäläinen S. (toim.) (2023). Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-042-7>
- Kuran, C. H. A. (2021). Learning to do ethnography in complex systems. Teoksessa Kenneth Pettersen Gould & Carl Macrae (toim.) *Inside Hazardous Technological Systems. Methodological Foundations, Challenges and Future Directions*. Boca Raton: CRC Press, 101–114.
- Le Coze, J.-C. (2018). Safety, Model, Culture. Teoksessa Claude Gilbert, Benoit Journé, Hervé Laroche & Corinne Bieder (toim.) *Safety Cultures, Safety Models. Taking Stock and Moving Forward*. Cham: Springer, 81–92. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-95129-4>
- Le Coze, J.-C. (2019a). Resilience, Reliability, Safety. Multilevel Research Challenges. Teoksessa Siri Wiig & Babette Fahlbruch (toim.) *Exploring Resilience. A Scientific Journey from Practice to Theory*. Cham: Springer, 7–13. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03189-3_2
- Le Coze, J.-C. (2019b). Vive la diversité! High reliability organisation (HRO) and resilience engineering (RE). *Safety Science* 117, 469–78. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2016.04.006>
- Moeran, B. (2009). From participant observation to observant participation. Teoksessa Sierk Ybema, Dvora Yanow, Harry Wels & Frans H. Kamsteeg (toim.) *Organizational Ethnography. Studying the Complexities of Everyday Life*. Lontoo: Sage, 139–155.
- Neyland, D. (2008). *Organizational Ethnography*. Los Angeles: Sage.
- O'Connor, P. & Flin, R. (2003). Crew Resource Management training for offshore oil production teams. *Safety Science* 41(7), 591–609. [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(02\)00013-9](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(02)00013-9)
- O'Neill, T. A. & Salas, E. (2018). Creating high performance teamwork in organizations. *Human Resource Management Review* 28(4), 325–331. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.09.001>
- Pettersen, K. A. (2008). The social production of safety. Theorizing the human role in aircraft line maintenance. Doctoral thesis. Stavanger: University of Stavanger. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3137.7042>
- Pool, R. (2017). The verification of ethnographic data. *Ethnography* 18(3), 281–286. <https://doi.org/10.1177/1466138117723936>
- Poutanen, M., Tervasmäki, T. & Harju, A. (2021). Katse sisäänpäin. Yliopistoreformin organisatoriset jännitteet kotietnografian silmin. *Tiede & edistys* 46(1–2), 28–46. <https://doi.org/10.51809/te.109599>
- Pyöriä, P. (2005). The concept of knowledge work revisited. *Journal of Knowledge Management* 9(3), 116–127. <https://doi.org/10.1108/13673270510602818>

- Pyöriä, P. (2006). Understanding work in the age of information. Finland in focus. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 518. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/urn:isbn:951-44-6600-4>
- Ranta, E. (2016). Vastavuoroisuuden ja hyväksikäytön rajapinnoilla. Etnografin positiot Bolivian poliittisen murroksen kontekstissa. Teoksessa Jeremy Gould ja Katja Uusihakala (toim.) *Tutkija peilin edessä. Refleksiivisyys ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 38–61.
- Reyes, V. (2018). Three models of transparency in ethnographic research. Naming places, naming people, and sharing data. *Ethnography* 19(2), 204–226. <https://doi.org/10.1177/1466138117733754>
- Roberts, R., Flin, R. & Cleland, J. (2015). Staying in the zone. Offshore drillers situation awareness. *Human Factors* 57(4), 573–590. <https://doi.org/10.1177/0018720814562643>
- Salas, E. (ed.) (2017). *Situational Awareness*. Lontoo: Routledge.
- Salas, E., Reyes, D. L. & McDaniel, S. H. (2018). The science of teamwork. Progress, reflections, and the road ahead. *American Psychologist* 73(4), 593–600. <https://doi.org/10.1037/amp0000334>
- Seim, J. (2024). Participant observation, observant participation, and hybrid ethnography. *Sociological Methods & Research* 53(1), 121–152. <https://doi.org/10.1177/0049124120986209>
- Sherif, B. (2001). The ambiguity of boundaries in the fieldwork experience. Establishing rapport and negotiating insider/outsider status. *Qualitative Inquiry* 7(4), 436–447. <https://doi.org/10.1177/107780040100700403>
- Sneddon, A., Mearns, K. & Flin, R. (2006). Situation awareness and safety in offshore drill crews. *Cognition, Technology & Work* 8(4), 255–267. <https://doi.org/10.1007/s10111-006-0040-1>
- Tholen, B. (2018). Bridging the gap between research traditions. On what we can really learn from Clifford Geertz. *Critical Policy Studies* 12(3), 335–349. <https://doi.org/10.1080/19460171.2017.1352528>
- Työterveyslaitos (n. d.). Turvaa tiimistä! Työterveyslaitoksen verkkosivu. Viitattu 10.1.2025. <https://www.ttl.fi/oppimateriaalit/turvaa-tiimista>
- van de Port, M. (2017). The verification of ethnographic data. A response. *Ethnography* 18(3), 295–299. <https://doi.org/10.1177/1466138117722799>
- Visuri, S., Ansio, H. & Koskela, I. (2023). Floor is Ours! Puuttumisen kulttuurin vahvistaminen esittävien taiteiden työyhteisöissä. Helsinki: Työterveyslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-391-137-6>
- Wanat, C. L. (2008). Getting past the gatekeepers. Differences between access and cooperation in public school research. *Field Methods* 20(2), 191–208. <https://doi.org/10.1177/1525822X07313811>
- Willis, P. & Trondman, M. (2021). More bread less circus. *Ethnography* 22(2), 154–163. <https://doi.org/10.1177/14661381211019893>